ACADEMIA ROMÂNA
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL VIII MEM. 3

IMPERIUL CUMANILOR ȘI DOMNIA LUI BĂSĂRABĂ

UN CAPITOL DIN COLABORAȚIA ROMÂNO-BARBARĂ IN EVUL MEDIU

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1928

www.dacoromanica.ro

IMPERIUL CUMANILOR
ŞI
DOMNIA LUI BĂSĂRABĂ
UN CAPITOL DIN COLABORAŢIA ROMÂNO-BARBARĂ IN EVUL MEDIU

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa de la 11 Noemvrie 1927

O întreagă parte din istoria poporului românesc şi a teritoriului ocupat de dânsul zace în întuneric: aceia a raportului dintre înaintaşii noştri şi năvălitorii trimeşi, unul după altul, de nesfârşita stepă răsăriteană.

Putem afirma, pe baza unor formaţiuni analoage dela un capăt la altul al vechilor hotare imperiale romane, că ei au trăit în autonomia unor «Romanii» aşteptând pe Împăratul, dar neprimind pe regele barbar adus de vântul invasiilor, că *ducii* lor, al căror nume latin a fost înlocuit, supt influenţa Statului morav de la Dunărea mijlocie, prin acela, slav, de Voevozi, că juzii, că «oamenii buni şi bătrîni», cu Adunarea poporului sau *sborul*, au condus multă vreme aceste aşezări, care, ca *oastea* lor (cf. *ost* frances şi catalanul *host*), moştenită de la Romani, cu *arcele* în mână, cu *săgeţile* în tolbă, puteau să resiste oaspeţilor nedoriţi cari veniau din zările răsăritene, dar se puteau şi înţelege cu dânşii.

Acum în urmă, am arătat, sprijinindu-mă pe izvoarele contemporane ale loviturii tătăreşti, că Românii, cărora în Ardeal li se recunoşteau cnezii-juzi, au întovărăşit horda în pătrunderea ei către Apus şi că, probabil — după un text din Italia pe care nu l-am putut încă dobândi, dar îl putem cunoaşte indirect —, ei au luat parte, în a doua jumătate a aceluiaşi secol al XIII-lea, la atacul contra unei mănăstiri italiene din Sud [1]).

---

[1]) V. vol. VII, p. 105 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Pe de altă parte, mențiunea unei vagi stăpâniri de Țar bulgăresc la Cetatea-Albă, mențiune găsită și interpretată, într'un sens pe care nu l-am putut admite în întregime, de d-l G. Brătianu, a ajutat să se arăte alt raport româno-tătar pe care îl explic și astăzi [1]) prin simpla cedare de către Nogai sau Toctai, Hanii tătărești ai amânduror malurilor dunărene, a unor venituri de vamă către vasalul lor din Târnova, urmaș, ocrotit în aceiași măsură, al Tatarului Ciochi, a unor venituri de vamă în portul, atât de frecventat pe atunci, de la limanul Nistrului. In *Romania* de la Paris [2]) și în recenta sa publicație a Actelor de notari din Caffa și Pera [3]), tânărul profesor al Universității din Iași aduce înainte pe «Unguroaica» *Mairora*, Mărioara, vândută, între ceilalți sclavi, Ruși, Abcazi, Cumani, de negustorii genovezi din Crimeia la sfârșitul secolului al XIII-lea.

De mult încă am căutat să sprijin părerea că Alanii dunăreni întrebuințați de Imperiul bizantin contra Turcilor din Asia Mică și apoi contra Catalanilor lui Roger de Flor, care fu ucis de dânșii, dar ei plătiră scump această crimă, cuprindeau în mare parte Români, precum în veacul al XIV-lea Tatarii creștini, luptându-se cu arcele, pe cari-i pomenesc scriitorii bizantini, trebuie să fie considerați ca oamenii Voevodului din Argeș [4]).

Tot așà am riscat părerea că supt numele de *Valvi*, *Falben*, dat de izvoare ungurești și germane Cumanilor ar fi de admis, într'o formă viciată, acela al «Valahilor», nimic din calificativele obişnuită ale acestora neputând duce la acel nume.

Dar lucrurile atâta vreme ascunse înțelegerii noastre merg pe încetul spre deslușire.

Ar fi de cercetat rezultatele la care a ajuns înainte de războiu învățatul armean I. Al[illegible]nian în cartea sa, pe care n'o am la îndemână acum, *Die Mongolen und ihre Eroberungen in kaukasischen und kleinasiatischen Ländern im XIII. Jahrhundert* (Berlin, 1911), și e de tras folos din articolul, foarte recent, al d-lui Gh. V. Bernadschi, în *Seminarium Konda-*

[1]) V., mai nou, G. Brătianu, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, XIII p. 25 şi urm.

[2]) Anul 1926.

[3]) G. I. Brătianu, *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281—1290)*, Buçarest, 1927.

[4]) V. articolul mieu despre Ramón Muntener, în ultimul nr. din *Revue historique du Sud-est-européen.*

www.dacoromanica.ro

kovianum, recueil d'études, archéologie, histoire de l'art, études byzantines, I (Praga, 1927), despre «Horda de Aur, Egiptul şi Bizanţul în raporturile lor reciproce supt Impărăţia lui Mihail Paleologul» [1]).

Iată însă că dintr'un studiu, de ieri, al unui învăţat englez, profesor la Universitatea din Liverpool, d-l A. Bruce Boswell [2]), răsare putinţa şi a altor lămuriri cu privire la raporturile dintre Români şi năvălitorii asiatici, stăpâni ai şesului est-european până în Carpaţi.

In acest studiu, care întrebuinţează larg izvoarele ruseşti, vechile letopiseţe, pe care ar trebu să le supunem cândva celei mai atente analise critice pentru a extrage din ele tot ceia ce pot cuprinde asupra Românilor, se arată că rolul Cumanilor, al «Chipciacilor», cum crede profesorul englez că e mai bine să li se zică — numele de Cumani nefiind cunoscut Turcilor, dintre cari ei făceau parte, dar nici Arabilor şi Chinesilor —, a fost mai mare de cum se crede. Fără a fi foarte numeroşi şi fără a fi alcătuit vre-odată aşezări statornice, ei au precedat şi pregătit pe Tatari, au mutat spre Nord centrul de greutate al Ruşilor Chievului, pe care-l priviau ca «Menchermanul», «marea cetate» a lor, au dat nume de-ale lor atâtor popoare vecine, între alţii Bulgarilor (Osen-Asan, Terterii), primind şi ei pentru Hanii lor nume ruseşti: Gleb, Iurii, au trecut şi la creştinism, putând influenţă şi mai intens pe acei vecini. In Crimeia ei ar fi până astăzi, supt numele Tatarilor, cuceritorii şi înlocuitorii lor, baza populaţiei, şi autorul studiului îndeamnă pe un filolog turc să iea în cercetare nomenclatura lor personală. Iar în Egipt, de la marele Bibars, cuceritorul Siriei, şi de la Sudanul Chelaùn, ei sânt acei Mameluci cari au dat o nouă dinastie şi o armată proaspătă, necontenit înnoită, Imperiului Faraonilor.

Vorbind de aceşti călări ai deşertului, ajunşi şefi de Stat, autorul englez observă că la dânşii se întâlnesc exact aceleaşi nume pe care le dau pentru Polovţi analele ruseşti. Şi citează pe acela al lui Tak-saba, căruia-i corespunde în letopiseţe numele de Tocsobici, neamul lui Tocsabă [3]).

Dar *Toc abă e un boier muntean din veacul al XV-lea* [4]). Un sat Tocsobeni există în Moldova [5]). Şi un şir de nume româneşti au aceiaşi finală,

[1]) P. 73 şi urm.

[2]) *The Slavonic Review*, 1927, pp. 68—85.

[3]) P. 83. V. şi emirul «Tocso» în Gaston Raynaud, *Gestes des Chiprois*, Geneva, 1887, p. 239.

[4]) Bogdan, *Relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească*, p. 261.

[5]) *Rev. Ist.*, VII, p. 151, după P. Poni, *Statistica răzeşilor*, Bucureşti, 1921.

www.dacoromanica.ro

până acum neexplicată: Talabă (în țara Făgărașului) — un Tălăbescul se întâlnește în Moldova secolului al XVII-lea; satul Tălăbești, Tălăbăești, Tăbălăeşti vine de la alt Talabă decât baronul făgărășean [1]) — Tâncabă (de unde satul Tâncăbeștilor) și, *în sfârșit*,— *Băsarabă* [2]).

Nu e nevoie deci să mai căutăm, ca Hasdeu, la Dunăre Bas-Arabi, «Arabi-de-jos» [3]), pe baza stemei, discutabile, din Ulrich de Richenthal, nici, ca Onciul [4]), să ne gândim la Bessapara, satul Bessilor din vechii Balcani. E un împrumut de la Cumani, ca și numele de Osen și de Terterii, cum, între numele de localități, de la ei, cari aveau în stepă Tmutaracanul, vine Tutracanul dunărean, din care am făcut mai armonioasa Turtucaie.

Numele, de sigur. Dar *numai numele?*

D-l A. Bruce Boswell scrie: «Poate cea mai importantă influență a lor asupra istoriei ungurești a fost că *ei au prevenit pe Maghiari de a colonizà șesul muntean, care astfel a fost ținut deschis pentru ridicarea următoare a principatelor românești*» [5]).

---

[1]) Zotta, în *Rev. Ist.*, VI, pp. 261-2, 264.

[2]) Numele l-am găsit la nemeşi din părţile Inidorei, la un Ţigan, lângă al lui Pepelea, apoi, la 1450, lângă un Litovoiu ardelean («Lithway»), la un Basarab pe Someş (*Rev. Ist.*, XI, p. 199), la un Ştefan Basarab, Muntean, în 1814 (*Rev. Ist.*, V, p. 74), la Dimitrie Basaraba tot pe atunci (*ibid.*, p. 76). V. şi Băsărabă Ţiganul la 1817; *Arch. Olteniei*, II, p. 216; «Mihai Băsarabă, cioban la turmă», la începutul secolului al XIX-lea, în Iorga, *Situaţia Olteniei în epoca lui Tudor*, Bucureşti, 1915, p. 166. Cf. *Rev. ist.*, V, p. 138. Pentru un Iosif Băsărab, la Cugir în 1745 şi satul Băsărăbeasa lângă Hălmagiu, *Rev. ist.*, VII, p. 207. Un Băsărab din Podoleşti în Moldova; M. Costăchescu, *Satul Găneşti*, în revista *Ioan Neculce*, IV. D. căpitan Dinculescu îmi arată pe hartă un sat Băsărabă pe la Zalău.

Un Basarab şi între membrii societăţii *Orientul* la Cluj, prin 1876, cu misiunea de a culege, alături de Eminescu şi de un al treilea, poesii populare în Moldova.

Băsărabi se află şi azi atât în satele ardelene Romos, în Vaidei şi Costeşti, lângă Orăştie, cât şi la Butoieşti (Mehedinţi). In Romos se află şi familia *Băsărăboiu*. Lângă Cotnari se păstrează Dealul Basarab (comunicaţii ale d-lor Mehedinţi, Rădulescu-Motru şi Todor).

[3]) V. Karadja, în aceste *Anale* pe 1827; Onciul, *Originile principatelor*, pp. 115-6. Cf. I. Filitti, *Banii şi Caimacamii Craiovei*, Craiova, 1924 şi observaţiunea în *Rev. ist.* pe 1925, p. 136.

[4]) Să nu uităm pe Bassaripa al lui Gh. Săulescu şi pe propriul mieu *bassareus*, haină tracică... V. *Rev. Ist.*, VI, p. 131, după Fick, *Hattiden und Danubier in Griechenland*, Göttingen, 1905,

[5]) P. 85.

www.dacoromanica.ro

Se ştie bine cum regii unguri au încercat, la începutul secolului al XIII-lea, să cucerească «ţara de dincolo de munţi», Transalpina lor, prin episcopatul Cumanilor, precum Ardealul se cucerise, după datina carolingiană, prin episcopatul de Bălgrad (Alba-Iulia), pentru Români şi Pecenegi. Numele şefului cuman de atunci, Borz, îl găsim, de altfel, prin scriitorul englez, la Ruşi ca şi la Mameluci: Burcevicii letopiseţului slavon de o parte, Borci sau Burcioglul tradiţiei istorice egiptene, de alta. Braţul Borcea lângă Tutracan vine tot de acolo, ca şi apelativul Borcea, pornit (ca Negru-Negrea) din rădăcina Borciu.

Acest Stat cuman avea centrul pe la Câmpulung, veche «Romanie», care fu apoi colonizat catolic, ca şi pe la Milcov, unde s'a aşezat episcopul, dăinuind până la apariţia Tatarilor [1]). Dar lângă Câmpulung e Argeşul, pe care pe la 1240 îl avea un Seneslav, al cărui predecesor trebuie să fi domnit acolo pe la începutul acestui veac.

Statele noastre s'au format, din nebuloasa patriarhală a juzilor şi Voevozilor, prin impulsul organisaţiilor mai concentrate din vecini: cel de la Silistra supt influenţa bizantină, cel din Argeş — mi se părea — supt influenţa ungurească.

Dar dacă, *înainte de aceasta, ar fi fost influenţa cumană?*

Cumanii au dat Bulgarilor poate un îndemn pentru alcătuirea Statului de la Târnova, pe care l-au apărat şi ajutat, apoi tot lor Statul de la Vidin prin Terterizi. *Prin tovărăşia cu ei, din muntele de la Argeş şi Muscel, ei au putut da Românilor un impuls către alcătuirea Domniei, care, de la Borciu Cumanul, a putut trece, prin Seneslav şi ai lui la Băsărabă cel cu numele cuman.*

Astfel, *precum Rusia moscovită continuă Hanatul Tatarilor, Hanatul Cumanilor se continuă în Domnia a toată Ţara-Românească*, oricare ar fi fost modificările pe care i le-a adus tradiţia românească şi sufletul popular românesc.

Ideia colaborării cu barbarii, pe care am expus-o cu privire la Slavi în secolul al VII-lea, într'un articol din *Revue des études slaves* (anul 1925), poate deveni astfel una din cele mai fecunde pentru înlăturarea vălului care acopere atâta din trecutul nostru.

Alani şi Vlahi se întâlnesc astfel lângă Cumani în Oracolele lui Leon Filosoful.

---

[1]) *Studii şi documente*, I—II.

www.dacoromanica.ro

De altfel o asemenea tovărăşie — nu supunere a populaţiei româneşti de năvălitorii asiatici — pare a se oglindi în numele de «silva *Blaccorum et Bissenorum*», «pădurea Românilor şi Pecenegilor» — supt «Pecenegi», de mult dispăruţi, e a se înţelege: Cumani —, care se dă regiunii vecine cu Ţara Bârsei, ocupată de Teutoni, într'un foarte cunoscut act unguresc [1]). Să nu uităm că aproape în acelaşi timp vedem pe Teutoni câştigând la creştinism — adecă la *catolicism* — pe Cumani, şi, alături, episcopi schismatici, evident româneşti, cari momesc şi pe Saşii şi Ungurii colonizaţi de cavaleri dincoace de munţi la credinţa lor schismatică [2]).

Πατζιναxία figurează într'un strategic bizantin ca o ţară bine definită lângă *Τουρxία* Ungurilor şi *Ῥωσσία* [3]).

Pentru a sfărma o asemenea tovărăşie adusese regele Andrei al II-lea pe Teutoni, căutând a face din ei o simplă strajă, iar, când ei deveniră aproape Statul ce erau să fie în Prusia [4]). Suveranul ungur, expulsându-i, căută să facă din episcopatul Cumanilor, la Milcov, acel punct de plecare pentru «Transalpina», cum din cel de Bălgrad înaintaşii lui făcuseră unul pentru Transilvania.

Adaug că, pentru ca acest vecin, Cumanii, să joace rolul pe care l-au avut în regatul Ungariei, după gonirea lor de Tatari, pentru ca să poată da o regină unui Stat de o atât de înaintată cultură ca a Ungurilor la sfârşitul secolului al XIII-lea, pentru ca să crească pe un rege ca Ladislas, al cărui nume a rămas în istorie legat de numele lor, pentru ca să-şi impuie îmbrăcămintea, moravurile, pentru ca să ajungă la punerea în scris a limbii lor, în acel *Codex Cumanicus* pe care l-a tipărit Geza Kún, a trebuit ca seminţia turcească oprită la Dunăre aproape două veacuri să se fi împărtăşit larg de civilizaţia occidentală a timpului, ieşind din umilele practice păgâne de la început. De ce n'ar fi exercitat o influenţă covârşitoare asupra alor noştri într'o fasă de desvoltare mult mai modestă?

Peste *Romaniile* noastre deci, ei au putut suprapune o organizaţie de

---

[1]) Cf. Motogna, în *Rev. ist.*, IX, p. 29, unde dă lista tuturor menţiunilor despre Românii ardeleni în sec. al XIII-lea. E curios că până între 1222-4 li se zice, ca de Latinii din Constantinopol, *Blacci*, nu *Olachi*. Tot numai Andrei vorbeşte de ţara lor.

[2]) V. şi Ferenţ, în *Cultura creştină*, 1923, n-l 6—7.

[3]) *Rev. ist.*, X, p. 236.

[4]) G. Rösler, *Der deutsche Ritterorden in Burzenland*, în *Ostdeutsche Monatshefte* din Danzig, 1926.

www.dacoromanica.ro

caracter imperial, luată din Estul asiatic al Monarhiei divine. Pentru ca județele și ducatele românești să iea un avânt — și el a fost extraordinar de răpede, ca al unei puteri în sfârșit ieșite de supt o comprimare îndelungată (așa au făcut și Muscalii ieșind de supt Tatari)—, a trebuit ca elementul de acoperire să se strămute aiurea.

Tatarii înlocuitori au cătat să între și ei în sistemul cumanic. De aceia dominația locală a lui Nogai și Toctai, cum, peste Dunăre, un Ciochi, așternând stăpânirea lui peste Bulgari, a luat imediat forma Statului predecesor al Asăneștilor. Dar imitatorii, simplu fragment desfăcut din vasta formațiune a Hordei de Aur, cu centrul atât de depărtat și interesele atât de variate, n'au putut avea, într'o jumătate de veac, cât a durat supremația lor pe ambele maluri ale Dunării, aclimatarea, acomodarea cu țara și cu împrejurările lor, pe care, într'o mult mai lungă dăinuire, o căpătaseră Cumanii. Pojghița tătărească a permis înaintarea de la Litovoiu și Seneslav la Băsărabă pe care n'o permitea pătura de totală acoperire cumană. S'ar putea chiar ca multe influențe militare, dacă nu și economice — care acestea au legat statornic practica noastră a vămilor de aceia a Tatarilor — să fi venit nu de la acești din urmă Turci, ci de la Turcii stăpânirii cumane.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro